

VARLIK VERGİSİ VE 6-7 EYLÜL OLAYLARI

JİBİD SİLAHLI
FERHAT VASSETİ
DUYGU ÇOL
NAGİHAN VELİOĞLU

VARLIK VERGİSİ

VARLIK VERGİSİ ÖNCESİ TÜRKİYE’NİN DURUMU:

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında pek çok ülke gibi Türkiye’de ciddi bir ekonomik bunalıma sürüklenmişti. Türkiye savaşa katılmamasına rağmen, savaşın yol açtığı olumsuzluklardan nasibini almış ve kaynaklarını tüketmişti.

Karaborsacılık, vurgunculuk, rüşvet alıp başını yürümüştü, Türk hükümetleri hem bu olayların önünü kesmek hem de bütçe açığını kapatmak için çareler arıyorlardı. Türkiye’de bu koşullar sürerken, dönemin hükümeti, pek çok Avrupa ülkesinde savaş sonrasında uygulanan olağanüstü kazanç vergisini Türkiye’de bir defaya mahsus olmak üzere uygulama kararı aldı. Ancak Türkiye’de uygulamaya konan bu vergiyi diğerlerinden ayıran temel nokta, verginin miktarının saptanması, ilan edilmesi ve toplanması sırasında yaşanan adaletsizliklerdir.

Varlık Vergisi öncesinde basında devletin yeni gelir kaynaklarını nerede araması ve artan vurgunculuk olaylarına nasıl bir çözüm bulması gerektiği yönünde haberler çıkmaktaydı. 08.05.1942 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Zekeriya Sertel, ‘Devlet yeni gelir kaynaklarını nerede aramalıdır?’ başlıklı makalesinde Avrupa ülkelerindeki vergi uygulamalarından bahsediyor ve ‘*devletin yeni gelir kaynağı ararken takip edeceği prensip...anormal vaziyetin doğurduğu fazla servetleri yakalamak olmalıdır.*’ (Akar,1992,s.45) diyerek olağanüstü kazançlar konusunda devletin önlemler alması gerektiğini vurguluyordu.

CHP grubu ve TBMM, 12 Eylül 1942’de, fevkalade kazançların vergilendirilmesi konusunda görüşmelere başlamış ve defterdarlıklara gönderilen bir emirle bütün zenginlerin mal varlıklarının tespitini istemişlerdi. Zengin vatandaşları 4 ana gruba ayırmışlar ve Müslümanlar (M), Gayrimüslimler (G), sonradan Müslüman

olanlar yani Dönmeler (D) ve Ecnebler (E) olarak sınıflandırmışlardır.Bu gruplara giren bütün vatandaşların tek tek isim,adres ve mal varlıkları istenmiş ancak mal varlıklarının tespitinde ciddi yanlışlıklar yapılmıştır.(Ökte,a.g.e. s.48,72,73;Akar,1992,s.482)Kimileri ödeyebileceği miktarın 3 katı ile cezalandırılmış, kimisinin mal varlığı ise neredeyse görmezden gelinmişti.

VARLIK VERGİSİ KANUNU'NUN ÇIKARILMASI:

Varlık Vergisi Kanunu 12 Kasım 1942'de TBMM'de kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.Bu kanun dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu ile Maliye Bakanı Fuat Ağralı,Müsteşar Esat Tekeli ve Maliye Teftiş Kurulu Başkanı Şevket Adalan tarafından hazırlanmıştır.(Karakuş,1997s.65; Boratav,1977,a.g.e.s.256; Akar, 1992, s.48) Kanun,öncelikle CHP'nin gizli oturumunda görüşülmüş,bu oturumda Başbakan şöyle demiştir:*'Bu kanun..bir devrim kanunudur.Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındaız. Piyasaya egemen olan yabancıları ortadan kaldırarak,Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz.'*

(Ökte,a.g.e.,s.53;Boratav,1977,s.263).CHP grubunda yapılan tartışmalardan sonra,Varlık Vergisi Kanunu, TBMM'nin, 11 Kasım 1942 tarihli oturumunda Saraçoğlu tarafından yapılan bir konuşma ile halka duyurulmuştur. Konuşmada ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal sorunların çözümünde yararlanılacak önlemler paketi sunulmaktadır.(Akar, 1992,s.49).

Varlık Vergisinde vergi yükümlüsü olarak belirlenen 4 ana gruptan Müslümanlar mal varlıklarının %12,5'ini,Gayrimüslimler %50'sini,Dönmeler %25'ini ve Ecnebler %12,5'ini ödeyeceklerdi.Vergi ödemekle yükümlü tutulan büyük çiftçiler ise mal varlıklarının %5'ini ödemekle yükümlülerdi.Kamu kuruluşlarında çalışanların maaş ve ticaretleri ile Arazi Vergisi Kanununun 2.maddesinde yazılı bina ve arsa sahipleri Varlık Vergisi'nden muaf tutulmuştu. (Akar,1992,s.51).Vergi miktarları,her il ve ilçe merkezindeki en büyük mülkiye memurunun başkanlığındaki, ticaret odaları ve belediyelerce seçilen üyelerden oluşan komisyonlarca belirlenmiş olup,komisyonların keyfiliğe varan yetkilerle donatıldığı da bir gerçektir.Verginin ödenmesi için belirlenen süre 15 gün olup,miktara itiraz etmek isteyenler komisyonun kararlarına karşı idari ve adli yargı organlarında dava açamayacaktı. Komisyon başkanının gerek görmesi halinde,sürenin geçmesi beklenmeden yükümlünün menkul ve gayrimenkul mallarının haczine karar

verilebiliyordu.Süre dolduktan sonra yatırılmayan vergiler için birinci hafta %1,ikinci hafta %2 zam uygulanacaktı.İlan tarihinden itibaren bir ay içinde borcunu ödemeyen yükümlüler ise borçlarını ödeyinceye kadar bedeni yeteneklerine göre genel hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılacaklardı.(Akar,1992,s.52,53).

VARLIK VERGİSİ KANUNU'NUN UYGULANMASI:

Varlık Vergisi'nin uygulandığı 16 ay süresince, azınlıklar üzerinde yoğunlaşan haksızlıklar,bu vergi uygulamasının sadece bir kaynak aktarımı olarak algılanmaması gerektiğine işaret ediyordu.Bu kanunla ticaret sermayesinin Türkleştirilmesi de amaçlanmıştı. (Singer,1977,s.12,13,54 ; Akar,1992,s.54).Vergi oranları Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun emriyle son şekline getirilmişti.Komisyonların vergilendirme işlemi sırasında kayırma,torpil,rica gibi isteklerle karşılaştığı ve bunlardan büyük ölçüde etkilenildiği bilinmekteydi.Bu,özellikle ecnebilerin vergilendirilmesi konusunda etkisini göstermiş ve uygulama istenildiği şekline sokulamamıştı.

Varlık Vergisi tatbikatı yapılan illere ilişkin rakamlar ise şöyleydi:

Çukurova'da 311 mükellef 4.214.000 TL

Aydın'da 950 mükellef 1.381.000TL

İstanbul'da 60.000 mükellef 330.000.000TL

Adana'da 1057 mükellef 8.500.000TL

Ankara'da - 14.000.000 TL

İzmir'de - 27.000.000 TL

(9.12.1942,*Cumhuriyet*, 13.11.1942, *Cumhuriyet*,16.12.1942, *Cumhuriyet*, 17.12.1942, *Cumhuriyet*; Akar,1992,s.55.)

Verginin ilanından itibaren ödenmesi gereken miktarlar,çoğu mükellef için ödenmesi imkansız olduğundan itiraz edilmiş ancak itirazlar kabul edilmemişti. Tahsil süresi boyunca basında tahsil edilen miktarlar açıklanmış,İstanbul'da toplanması gereken miktarın ancak üçte birinin toplandığı belirtilmişti.Bunun üzerine hükümet,mükelleflerin nakit sıkıntılarını çözümlmek için borcunun %20'sini ödeyenlere milli bankalarca kredi verileceğini duyurmuştu.Böylece haciz

işlemleri durdurulacaktı.Ancak sınırlı sayıda mükellef bu yola başvurmuş ve vergi tahsilatı tam anlamıyla gerçekleşmemişti.

Vergiyi zamanında ödemeyen mükellefleri zorunlu çalışma kampları ve haciz işlemleri bekliyordu. Çalışma kampına gönderilen mükelleflerin tamamının gayrimüslimlerden oluştuğu bilinmekteydi zira gayrimüslimler, ödeyebileceklerinin 3-4 misli miktarlarla yükümlü tutulmuşlardı. Ayrıca, mükelleflerin mal varlıklarının haciz yoluyla tasfiyesi, ekonominin Türkleştirilmesi gibi politik tercihlerin yanında,özel girişimcilerin yatırım eğilimini etkilemesi gibi ekonomik ve azınlıkların göç edişi gibi demografik bir takım sonuçlara yol açmıştır.(Akar,1992, s.67).

Varlık Vergisi ile ilgili hatıralarını '*Varlık Vergisi Faciası*' adlı kitabında toplayan Faik Ökte' ye göre,çalışma kamplarına gönderilen mükellef sayısı 1400 idi.Ancak,çalışma kamplarında 10 ay yaşayan Parseh Gevrekyan'a göre kamplarda kalan azınlıkların sayısı 6-8 bini bulmaktaydı.Sadece İstanbul'da vergisini ödeyemeyen 40.000kişinin bulunduğu düşünülürse,uygulamanın yeterince etkin olmadığı ve bu sınırlı uygulama ile vergisini ödemeyenlere bir tür gözdağı vermenin amaçlandığı söylenebilir. Çalışma kamplarına gönderilen tamamı erkeklerden oluşan azınlık mükellefler, çalışmalarını karşılığı günde 250 kuruş alacaklar,bunun 60 kuruşu yiyecek, giyecek,yatacak vb. masraflar için kesilecek,kalanı ise Varlık Vergisi borcuna karşılık mahsup edilecekti.Yükümlüler,borçlarını ödeyene kadar çalışmak zorundaydı.Uygulamaya tabi tutulma işlemi,verilen direktifler doğrultusunda,50 bin TL'nin üzerinde olan vergisinin %30'unu ödememiş olanlardan başlanarak diğer mükelleflere doğru ilerlemiştir.

Zorunlu çalışma yeri olarak Erzurum'un Aşkale ilçesi seçilmiş ve çalışma kamplarına sevkler 21 Ocak tarihinde başlamıştır.Aşkale'de zorunlu çalışmaya tabi tutulan 21 mükellef ağır hava koşulları,yaşlılık,hastalık vb. nedenlerle hayatını kaybetmiştir.Zorunlu çalışma işlemleri 1943 yılı Eylül ayında doğru gevşetilmiş ve mükellefler ailelerinin yanına gönderilmeye başlanmıştır.Zorunlu çalışma kampı uygulaması,kısa dönemde diğer mükelleflerin vergi ödemelerini hızlandırmıştır ancak uzun dönemde hükümetin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin saygınlığına gölge düşürmüştür.(Lewis,a.g.e. s.294,Yetkin,a.g.e. s.234-235;Akar,1992,s.73).Varlık Vergisi'ni ödeyemeyen vatandaşlara uygulanan bir diğer ceza ise menkul ve gayrimenkullarına uygulanan haciz işlemleridir.Tahsil-i Emval Kanunu'na göre

gayrimenkulların satışı,tahsilat komisyonunun ile ilgili il yada ilçedeki en büyük mülk amiri tarafından gerçekleştiriliyordu.Satış bedelinden,icra masrafları ve vergi düşürüldükten sonra bakiye borçluya veriliyordu.İstanbul'da 885 gayrimenkula haciz yoluyla el konmuştu.Bu uygulama ile bir çok gayrimüslim mal varlıklarını kaybetmişlerdir çünkü satışa çıkarılan mallar (ev,dükkan,arsa,apartman,depo ,han,fabrika,fırın, tarla,hamam,köşk, mağaza,gemi) değerlerinin çok altında satılmışlardır. (30.01.1944,*Cumhuriyet*,Ökte,a.g.e s.164-233;Akar,1992,s.73)Bu satışlara ilişkin mükelleflerin yaptığı itirazlar kanun yoluyla tıkanmıştı ancak basında geniş yer tutuyordu.Bunlardan en bilineni ise Toronto-Bezmen davası idi.

VARLIK VERGİSİ'NİN TASFİYESİ:

Varlık Vergisi yaklaşık 16 ay yürürlükte kaldıktan sonra,15.3.1944 tarihinde tasfiye edilmiştir.1943 yılının Haziran ayına gelindiğinde,toplanmak istenen miktarın %80'i toplanmıştı.bu tarihten itibaren,uygulamalar gevşetildi ve çalışma kamplarına gönderilenler evlerine dönmeye başladılar.

VARLIK VERGİSİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ:

Varlık Vergisi başlangıçta bir iktisat politikasıydı.Çoğunlukla azınlıklara uygulanan bu verginin asıl amacını, dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu, CHP'nin gizli oturumunda yaptığı konuşmada açıklamıştı.Bu vergi,çoğunlukla azınlık vatandaşların elinde bulunan piyasanın bu kişilerden arındırılarak,Türk girişimcilerden oluşan bir burjuva kesimine teslim edilmesini ve böylelikle ekonomik alanda da tam bağımsızlığa kavuşmayı amaçlıyordu.Bunun yanı sıra,İkinci Dünya Savaşı yıllarında azınlıklar sorunu gündeme gelmiş,bu dönemde anti-semitik eğilimler artmış ve devlet kademelerinde de destek görmüştür.Varlık Vergisi kararının böyle bir ortamda hazırlandığı dolayısıyla azınlıkları piyasadan silme amacının bu ortamdan etkilenerek oluştuğunu söyleyebiliriz.İçinde Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül olaylarının da bulunduğu, azınlıkları hedef alan bir çok uygulama nihayetinde bir çoğunun ülkeden kopmasına,ülkeyle bütünleşmesine engel olmasına ve başka ülkelere göç etmesine neden olmuştur.Bu uygulamalar sonucunda,Türkiye'deki azınlık nüfusunun ciddi oranda azaldığı belirlenmiştir.

Varlık Vergisi'nin ilanı ile birlikte verginin azınlıklara yönelik bir uygulama olduğunun anlaşılması üzerine A.Hamdi Başar Varlık Vergisi'ni 08.12.1942 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde savunmuştur.Varlık Vergisi uygulamasının müttefiklerden

yana ülkelerde sert tepkiye yol açması üzerine Şükrü Saraçoğlu, azınlıklara gösterilen misafirperverlikten faydalanıp zengin olanlardan bu verginin alınmasını adil bulduğunu belirtmişti.

Varlık Vergisi'nin resmi gerekçeleri dışındaki amaçlardan biri de,piyasadaki Türk tüccarlarının etkinliğinin artmasını sağlamak olmuştur.Varlık Vergisi'nin kanunlaşması öncesine bakıldığında azınlık tüccarların dış ticaret alanında etkin olduğu görülmekteydi.Savaştan en büyük kazancı büyük çiftçiler ile İstanbul tüccarları ve komisyoncuları kazanmıştı.Çiftçiler Müslüman Türklerden oluşurken tacirler geniş ölçüde azınlıklardan oluşuyordu.Varlık Vergisi, İstanbul'da normalin üstünde vergilendirilen tüccarların varlıklarının tasfiye olması ve piyasadan çekilmeleri sonucunu doğurmuştu.Bu gelişmelerden sonra,ülkede kalan azınlık vatandaşların,özellikle tekstil alanında yatırım yapma,iş kurma gibi girişimlerde isteksiz oldukları görülmüştü. (Sertel, 22.12.1942,'Varlık Vergisi ve Sovyet Taaruzu',*Tan*'; Akar, 1992,s.90).

Varlık Vergisi,ekonomik değişimle birlikte,demografik yapıda da oldukça önemli etkilere yol açmıştır.(Tablo 21 ve 22) 1945-1950 de %50'lik bir sıçrama gösteren göç miktarı,1950-1955'de 4 kat artış göstermiştir.1945'den sonra Varlık Vergisi'nin olumsuz etkileri,6-7 Eylül olayları ile perçinleşmiş ve azınlıklar büyük oranda Türkiye'den göç etmişlerdir. (Ökte,a.g.e.s.210; Akar,1992,s.94).

İstanbul İlinde Konuşulan Dile Göre Nüfus

	<u>1935</u>	<u>1950</u>
Türkçe	692.460	827.86
Rumca	79.920	66.106
Ermenice	39.821	42.207
Musevice	26.435	28.114

Kaynak:Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1959) s.124

Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü (1939) s.66-69

Türkiye Genelinde Konuşulan Dile Göre Nüfus

	<u>1935</u>	<u>1950</u>
Umumi Yekün	13.899.073	20.947.188
Rumca	108.725	89.472
Ermenice	57.599	52.776
Musevice	42.607	5.786

Varlık Vergisi ile ilgili anılarını '*Varlık Vergisi Faciası*' adlı kitabında toplayan Faik Ökte, bir çok kişi tarafından eleştirildi. Bunlardan biri olan Adalar Gençlik Kulübü Başkanı A.A.Meriç, Faik Ökte'nin kitabında Varlık Vergisi'ni eleştirmesini 'alçakça' bularak, başta Saraçoğlu olmak üzere bütün devlet büyüklerinin Varlık Vergisi uygulamasında hiçbir şekilde ayırım yapmadıklarını iddia etmektedir. Gazeteci Yekta Ragıp Önen ise, Faik Ökte'nin yaptığının doğru olmadığını, kendisinin de dönemin icraatından sorumlu olduğunu ve başkalarını suçlamak yerine, o tarihte görevinden istifa etmesi gerektiğini belirtmişti. (Yekta Ragıp Önen, '*Varlık Vergisi Faciası*', *En Son Dakika*, 18.05.1951; Bali, Rıfat N., (1997), '*Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar*', *Tarih ve Toplum*, cilt 28, sayı:165, s.49-52.) Bunun dışında, bu kitabın yayınlanmasının, bazı gayrimüslim milletvekillerinin içinde bulunduğu bir grubun T.B.M.M' de verginin iadesi için çalışmalar yaptıkları, hatta gayrimüslim vatandaşlar arasında bu iadenin Marshall yardımı'ndan yapılacağı iddialarının dolaştığı bir ortamın mevcut olduğu bir tarihe tesadüf etmesini anlamlı bulundu ve ülkede Müslim-gayrimüslim düşmanlığı yaratılacağı belirtildi. (*Zaman Akşam Postası*, 19.05.1951; Bali, Rıfat N., (1997), '*Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar*', *Tarih ve Toplum*, cilt.28, sayı:165, s.49.)

Görüldüğü gibi, Varlık Vergisi'yle ilgili olumsuz bir çok görüşün yanında olumlu görüşler de yer almaktadır. Ş.S.Aydemir'e göre, '*Varlık Vergisi zaten olağanüstü bir vergidir. Bir arzu ya da kaprisin değil, zaruretın neticesidir. O dönemin yönetici kadroları suçlanamaz...Azınlıklara yönelik uygulamalar esas*

itibariyle doğrudur.Çünkü asırlardır Türkler tarafından savaşlardan ve saldırılardan korunmuşlardır.Türklerin asırlarca dökülen kanlarına karşılık,bu sefer verecekleri 200 milyon TL.'lık Varlık Vergisi karşılaştırıldığında,bu vergiye kan vergisi dense azınlıklarla olan hesaplaşma yerine oturur.'(Aydemir,Ş.S.,a.g.e. s.222-236,Akar,Rıdvan,...(1992),s.95).Son olarak,Yılmaz Karakoyunlu'nun, Varlık Vergisi dönemini anlatan romanı olan Salkım Hanımın Taneleri kitabının TRT tarafından filme çekilmesi tasarısı üzerine kitabın 'duyarlı' bir dönemi anlattığı belirtildi ve TRT Drama Müdürü Muammer Göz, kitabın içeriği ile ilgili sorulan bir soruya '*kitabın Varlık Vergisi ile ilgili olan kısmını atar geriye kalan bölümlerin filmini çekeriz'* diye açıklamada bulunması yani tarihi 'ayıklamaya' çalışması, günümüzde dahi Varlık Vergisi'ni açıkça gündeme getirmenin ne denli zor olduğunu bize anlatmaktadır.(Bali,Rıfat N.(1997),'Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar', *Tarih ve Toplum*,cilt.28,sayı:165,s.58.)

6-7 EYLÜL OLAYLARI

Nedenleri:

Kıbrıs sorununda Yunanistan'a karşı Türkiye'nin tepkisini gösterme gerekçesiyle İstanbul ve İzmir'de,bir ölçüde de Ankara'da,ulusal duyguların vahşî bir saldırganlığa dönüştürdüğü ve özellikle Rum ve diğer "azınlıklar"ın taşınır ve taşınmaz mallarının yağmalandığı 6-7 Eylül 1955 gecesi,Yunanistan aleyhine bir gösteri biçiminde başlamıştı.Ancak kısa zamanda kontrolden çıkan olay,taşkın güruhun amansız bir düşmanlığına dönüştü.

Bu olayların nedenlerini bir ana başlık altında toplayıp basit bir hale getirerek açıklamaya kalkarsak;bu olayları,Türkiye'nin Kıbrıs sorununda Yunanistan'a karşı bir tepkisi olarak ifade edebiliriz.Fakat bu olaylar bu kadar basit ve anlaşılır değildir.İstanbul,İzmir ve kısmen de olsa Ankara'da gerçekleşen bu olayların altında yatan daha birçok neden vardır.

Olayların nednelerine girdiğimizde ilk olarak Demokrat Parti ile karşılaşıyoruz. O dönemde Demokrat Parti İktidarı ekonomik sorunlaral karşı karşıya gelmişti.Toplumda hoşnutsuzluk artıyor,muhalefet ateşli bir şekilde sesini yükseltiyordu.Demokrat Parti Hükümeti üzerindeki baskıları hafifletmek niyetiyle kamuoyunun dikkatini dışarıya yönlendirdi.O dönemdeki en önemli dış olay Kıbrıs

sorunuydu.Kıbrıs sorununu biraz açarsak 1954 yılına gitmememiz gerekir.Çünkü yıllardır devam eden bu sorunun tekrar patlak vermesi bu yıla denk gelir.1954 yılında Yunanistan,Kıbrıs'ın bağımsızlığı sorununu Birleşmiş Milletler'e götürmüş ve hiçbir sonuç alamamıştı.Bunun üzerine Yunan Albayı Grivas 1 Nisan 1955 tarihinde EOKA adlı terör örgütünün başında Ada'da harekete geçti.Bu örgütün mensupları işe İngiliz polis ve askerleri ile onların ailelerine ateş açmak ve de insan öldürmekle başladılar.Amaç Ada'da gerginlik yaratmaktı.Daha sonra 3 Kıbrıslı Türk polisi öldürüldü.Bunun sonucunda Kıbrıs Rumları ile Yunan basınının kışkırtması ile Ada'da iki toplum karşı karşıya geldi.

Bu arada İngiltere Kıbrıs'ta yeni bir anayasa ilan etmeyi ve seçilmiş Türk ve Rumlardan oluşan bir yerel yönetim sistemine girmeyi düşünüyordu.Bu amaçla 29 Ağustos 1955 tarihinde başlayacak bir konferans düzenledi.Ankara ve Atina'dan yetkili heyetler bu konferansa davet edildi.Yunanistan bu konferans talebine sıcak bakmadı.Yunanlılarla Türklerin aynı şartlar altında olması,Yunanistan'ın bu konferansa sıcak bakmamasının en büyük nedeniydi.Yunanlılar Ada meselesinde Türkleri saf dışı bırakmak istiyordu ve bunun üzerine Yunan halkı "Türkleri asacağız,keseceğiz..."gibi tehditlerle gerilimi iyice arttırıyordu.Bu sözlerden sonra hükümet konferans öncesi Yunanistan'a bir nota verdi.Bu notayı vermek konferans öncesi riskli bir durum olmasına rağmen Türk halkının güvenliği ve huzuru için bu nota verilmek zorunda kalınmıştı.Günler geçtikçe gerilim artıyordu.Adnan Menderes'in 24 Ağustos'ta verdiği nutuk gerilim iyice arttırmıştı.Bu nutuk hakkında çok fazla bilgi olmamasına karşı en önemli açıklama dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'dan gelmiştir;

"Sabık veli diyor ki,bu nutkun ,şurasını burasını düzelttim,düzelttirdim.Olabilir.Nutuk irticalen söylenmiştir.Nutuk okunsa böyle bir mana çıkamayacağı görülecektir.Rumları kesiniz diyen bir tarafı yoktur.Nitekim bu nutuktan 6 gün sonra 30 Ağustos Bayramı olmuştur İstanbul'da.Bu kadar heyecanlı bir nutuk söylemişse tam 30 Ağustos Bayramı ki;Türk-Yunan savaşında kazanılan zaferin seneyi devriyesibe tesadüf eden bir günde bu nutkun tesiri halkı heyecanlandırıp 6-7 Eylül'den evvel böyle bir hadise olmaz mı idi?Olmadı ama şimdi bu nutuk ele alınıyor sanki bir bomba gibi imiş gibi üzerinde duruluyor.Fakat aslı yoktur."(Demirer,6-7 Eylül 1955,s.20)

Her an patlama noktasına gelebilecek bu olayları tetikleyen son olay da 6 Eylül sabahı gerçekleşti. O gün Atatürk'ün Selanik'teki evinin önünde bir bomba patlatılmış ve bu haber tüm yurda yayılmıştı. Hükümet bu bombalama olayını yapanların çok büyük ihtimalle Yunanlılar olduğunu söylüyordu. Gerkeçe olarak da Yunanlıların daha önce yaptıkları eylem ve söylemleri gösteriyorlardı.

Bütün bu görüşlere karşı olan bir kısmın görüşünü de bir kenara atmamak gerekir. Yassıada 6-7 Eylül davası isimli Mehmet Arif Demirer'in imzasını taşıyan kitapta Hulusi Dosdoğru, Aziz Nesin, Veli Yılmaz, Yılmaz Karakoyunlu, Haşim Akman, Mete Tuncay gibi aydınların ve tarihçilerin konuyla ilgili yazılarında yanlış bilgi verdikleri iddia ediliyor. Bu kitabın yazarı da "sözde 6-7 Eylül savunuculuğuna soyunmuş görünüyor. 6-7 Eylül'ü bizzat yaşamış ve "1975'te İstanbul'u terke mecbur kalmış" Mihail Vasiliadis, Mehmet Arif Demirer'in kitabına gönderdiği yazıda, "*Olayların spontane olduğunu iddia etmek, suçu tamamen Türk halkına yüklemek demektir ki, bu da kanaatimizce haksızlık olur*" diyor. Ama Demirer, olaylarda resmi çevrelerin parmağı olmadığına ısrarlı. (Yelda, 2000, *İstanbul'da ve Diyarbakır'da azalırken*, s.21)

6-7 EYLÜL OLAYLARININ ÇIKIŞI VE GELİŞMESİ

6-7 Eylül olaylarının görünürdeki başlangıcı, 6 Eylül 1955 akşamına doğru, Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin, Taksim meydanında, Rumların Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evi bombalamalarını protesto etmek için düzenlediği açık hava toplantısıdır.

Öncelikle Kıbrıs Türktür cemiyetiyle ilgili kısa bir bilgiyle başlayabiliriz. Bu cemiyet 6-7 Eylül 1955'den bir süre önce, kurucuları Milli Türk Talebe Birliği ile Gazeteciler Cemiyeti'nin bazı mensupları arasından seçilerek, gazeteci Hikmet Bil başkanlığında kurulmuştu. Hikmet Bil, ilk Kıbrıs kampanyasını başlatan Hürriyet gazetesini kurucusu Sedat Simavi'nin yanında gazetecilik yapıyordu. Bu cemiyet ilk kurulduğunda idare kurulu, Fatin Rüştü Zorlu, Mükerrrem Sarol ve Fuat Köprülü'nün hazır buldukları bir toplantıya, Başbakan tarafından çağrılıp arkaları sıvazlanmıştı. (Dosdoğru, 1990, s.22)

Olayların görünürdeki nedenlerinin ardında yatan diğer nedenlerle devam edecek olursak bunu üç başlık altında toplayabiliriz:

1) Sedat Simavi Hürriyet'te Kıbrıs'la ilgili kampanya başlattı.

2) 6-7 Eylül Olaylarından az önce, Başbakan, bu derneğin başkanının yanına alarak Adalet sarayının açılışına katıldı. Bu sırada derneğe yardım olarak 5000liralık çek verdiği gazetelere geçti. Bu yemekte verdiği demeç diğer şubelerin açılmasını destekledi.

3) Taksim anıtı önünde Yunan gazetelerinin yakıldı.

Tüm bu olayların ardından Atatürk'ün evine bomba atıldığı haberi de bardağı taşıran son damla olmuştur.

OLAYLARIN ÇIKIŞI

Kıbrıs sorunu yüzünden Yunanistan ile Türkiye arasında oluşan gerginlik sonucunda, 1955 yılının 6 ve 7 Eylül günlerinde İstanbul başta olmak üzere bazı şehirlerde, Rumlar ve Müslüman olmayan halka yönelik saldırılar oldu. 6 Eylül tarihli Ekspres gazetesinin "Selanik'te Atatürk'ün evi bombalandı" haberi ve aynı gün 13.00'te devlet radyosunda bu haberin doğrulanması üzerine olaylar patlak verdi. Aynı gün akşam Taksim'de "Kıbrıs Türktür Cemiyeti"nin düzenlediği miting Yunanistan'ı protesto eylemi şeklinde başlayarak, Müslüman olmayan halkın işyerleri ve evlerinin yakılıp yıkılmasıyla devam etti. (Yelda, 2000, s.22)

Derneğin toplantısına, İstanbul'un çevresinden ve uzaklardan bindirilmiş olarak getirilen, ellerinde aynı tornadan çıkmışa benzeyen sopalar bulunan mahşeri bir kalabalık katıldı ve mitingle birlikte Rum mallarına vur-kır da İstanbul'un her köşesinde birden ve aynı zamanda (İzmir ve Ankara'da) sanki bir düğmeye basılmış gibi başladı. Olaylar süresince kolluk kuvvetlerinin devre dışı bırakılması ve içlerinden kimilerinin resmi üniforma ile yağmaya karışması, en kıyı bucağa varıncaya kadar Rumlara ait barınakların, iş yerlerinin, araçların önceden belirlenmişçesine eksiksiz bulunup tahrip edilmesi, Adalar gibi deniz aşırı yerlerde olayları aynı zamanda başlatmak için deniz yolu ile oralara yağmacı grupların yollanması, yine kolluk kuvvetlerinin olaylar süresince telefonlara ve doğrudan başvurulara ya hiç karşılık vermemesi ya da oyalayıcı, alaycı karşılıklar vermesi bu olayın önceden planlanıp üst yöneticilerden de destek aldığı görüşünün pekişmesine yol açtı. (Dosdoğru, 1990, s.23-24)

Dükkanlara saldıranlar önce vitrinleri taşıyarak kırdılar , demir parmaklıkları tel makasları yardımıyla açtılar, alet ve makineleri dışarı çıkarıp paramparça ettiler. Kiliselerin içindeki kutsal resimler, haçlar, diğer kutsal eşya tahrip edildi ve ateşe verildi. Yağmalama olayları başladı. İzmit ve Adapazarı'ndan gelen yağmacılar Haydarpaşa'ya geldiklerinde bu mallarla yakalandılar.

Olaylar sırasında Taksim'de bulunan ve daha sonra da olaylara karıştığı iddiasıyla tutuklanacak olan Aziz Nesin'in olaylarla ilgili çarpıcı açıklamaları bulunmaktadır. Salkım Salkım Asılacak Adamlar adlı kitabında Nesin olaylardan şöyle bahsetmektedir:

“Pek çok İstanbullu gibi biz de bu kalabalıkların Taksim Anıtı önünde toplanıp gösteride bulunduktan ,dernek yetkililerinin konuşmalarından sonra dağılacağımızı sanıyorduk.Belki bu gösteriyi el altından düzenlemiş olan hükümetin de isteği buydu.

Ben saat 22 sularında Taksim İzmir Lokantaası'ndaydım.Lokantanın kapısı birden açıldı ve elinde Türk bayrakları olan kalabalık “Kıbrıs Türktür Türk kalacaktır”sloganıyla içeri daldılar.adım adım ilerliyorlar masadakilerde kaçmıyorlar sınışıyorlar,geriye doğru kaçıyorlardı.lokantanın sahibi arkadaki masalardan birine çıkmış çerçeveli büyük bir Atatürk resmini iki eliyle önüne kalkan gibi tutmuştu.bu kalkanın arkasına gizleniyor ve arada bir başını çerçevenin üzerinden çıkararak ağlamaklı bir sesle yalvarıyordu.burası rum lokantası değildi yemin billah ediyordu.Bunu söyler söylemez kafasına bir şey atacaklarmış gibi başını yine kalkanın ardına çekiyordu.Bir yandan da yanındaki garsonlara daha fazla Atatürk resmi getirmelerini söylüyordu.Bir arakalkıp eli bayraklı delikanlıya,

-yahu ne yapıyorsun ,bak adamcağız hem Türk hem müslümanmış demek geçti içimden.Ama ne saçma olurdu böyle bir söz,sanki Türk ve Müslüman değilse burası yakılıp yıkılabilmemiş gibi.”

Aziz Nesin'inde belirttiği gibi bu saldırılar Müslüman olmayan azınlığı hedef alıyordu.Amaç onların gözünü korkutmaktı.Fakat olaylar hesaplananlardan fazla hararetli gelişti.bu olayları gelişmeleri açısından 3 başlık altında toparlayabiliriz.

Bunlardan ilki başta Gençlik Teşkilatı ve Kıbrıs Türktür Derneği olmak üzere öğrencilerin içinde bulunduğu protesto aşamasıdır.Bunlar 16.30-20.00 arası giderek

kalabalıklaşarak sloganlar eşliğinde Tünel-Taksim arasında yoğunlaşarak yürümeye başladılar.Bu saatlerde Bayar-Menderes Taksime gelmişler,kalabalığı ve olayları çok büyümediği için dikkate almamışlar ve Ankara'ya olan yolculuklarını erteleme kararı almamışlardır.

İkinci aşama tahrip aşamasıdır.Polise gelen ilk tahrip haberi Osmanbeydeki Haylaf Pastanesi ile ilgiliydi.Aynı dakikalarda Taksimdeki Ankara bakkaliyesi(sahipleri Rum) ve Yunan havayolları büroları da tahrip edildi.Saat 21.00 sularında tahrip tam gaz devam etmekteydi.Aktörler genç işçiler ve genç işsizlerdi.Bu sıralarda Menderes-Bayar'ın içinde bulunduğu trene haber yollandı.Olayın ciddi boyutlara ulaştığı belirtildi.

Üçüncü aşama talan safhasıdır. Talan 22.00-22.30 sularında başladı. Aralarında kırsal kesimden gelmiş işsiz insanların bulunduğu topluluk bu talana karıştı.Ancak görgü tanıkları öğrencilerin tahribe az da olsa karıştıklarını ,talana kesinlikle karışmadıklarını vurguladılar.Bu sırada başbakan ve cumhurbaşkanının içinde bulunduğu tren Sapanca'dan döndü.İzmit sapanca arasında herkes önce bu boyutta bir olaya inanamadılar ama tedirgin oldular.Sapancaya teyit mesajı gelince İstanbul'a geri döndüler.Saat 23.30sıralarında ve bu aşamada askeri birlikler yavaş yavaş duruma hakim oldular.Galata ve Unkapanı köprüleri açılıp şehir ikiye bölündü ve ulaşım engellendi.ani bir kararla sıkıyönetim ilan edildi.(Demirer,1995,s.90-91)

OLAYLARIN SONUÇLARI

- 7Eylül'de sıkıyönetim ilan edildi.
- Zararların ödeneceği açıklandı.
- Milli Savunma Bakanlığı, Korgeneral Vedat Garan,Fazıl Bilge ve Tuğgeneral Nedim Erensoy hakkına soruşturma başlattı.
- Sıkıyönetim mahkemesi olaya el koydu.Ankara'da ve İzmir'de her türlü gösteri yasaklandı.
- Kıbrıs Türktür Derneği kapatıldı, başkanı Hikmet Bil tutuklandı.
- İçlerinde komünistlerin de bulunduğu 4000e yakın kişi yassıada mahkemelerine gelen süreç içerisinde tutuklandı.
- İçişleri bakanı Namık Gedik istifa etti, yerine Ethem Menderes geldi.

- Hükümet olaylarda zarar görenler için yardım kampanyası başlattı. Bu yardıma ilk olarak başbakanlık 50000,başbakan Menderes 5000,Kızılay 100 000,TBMM başkanı 1 000,İstanbul Belediyesi 500 000,Etibank 200 000 yardımda bulundu.

- 12 Eylül'de DP grup toplantısında Menderes komünistleri suçladı ve parti içinde çatışmalar oldu.

- Olaylar uluslar arası boyutta da büyük yankı uyandırdı. Yunanistan Türkiye'ye bir nota verdi ve hadiseleri affedilmez olarak nitelendirdi .Daha sonra NATO ve Balkan Paktı çalışmalarına girmeyerek bu tepkisini göstermiştir. (Albayrak,2004,s.433-439)

6-7 EYLÜL OLAYLARI'NIN MAHKEME SÜRECİ

Demokrat Parti Hükümeti,olayların bu şekle dönmesiyle tam anlamıyla sarsıldı ve Türkiye'nin üç büyük kenti olan İstanbul,Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan etti.Sıkıyönetim hükümetin siyasi denetimini pekiştirmesini ve çatışmaları denetim altına almasını sağladı.Bazı çevrelerce hükümetin sıkıyönetim ilan etmesindeki asıl amacın muhalefeti ve kamuoyunu denetim altına almayı kolaylaştırmaktı.

İlk soruşturma ve yargılamalar sıkıyönetim savcıları tarafından İstanbul'da yapıldı.Mahkemenin iddianamesi Kıbrıs Türktür Cemiyeti üyelerini sadece olaylardan evvel Taksim Meydanında öğrencilere yaktırılan Rumca gazetelerden dolayı suçlamaya yöneliktir.6-7 Eylül Olaylarındaki teşvik ve destekleri gözardı edilmiştir.Mahkemeye bu olaylarda Demokrat Parti ile Emniyet Hizmetleri,öğrenci dernekleri,sendikalar ve KTC'nin işbirliğine işaret eden bir fezleke intikal etmiştir.Fakat,Emniyet Müdürü komünist güçlerin olaylarla ilgisinin açıklanmadığı gerekçesiyle Milli Emniyet Hizmetlerinden yeni bir fezleke ister.Bu fezlekeye göre6-7 Eylül Olayları Kominform ve Komintern tarafından NATO'ya sabotaj amacıyla düzenlenmiştir.Sunulan kanıtlar,Türkiye komünist partisi broşürleri ile Nazım Hikmet'in Kıbrıs işçilerine emperyalist güçlere başkaldırma çağrısı yapan iki mektubudur.Mahkeme,sadece bu ikinci fezlekeye dayanarak KTC ve Gençlik Derneği üyelerini yargılar.12 Ocak 1957'de tüm suçlular kanıt yetersizliğinden beraat eder. (Demirer,1995,s151-160)

YASSIADA MAHKEMELERİ

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra bu kez 6-7 Eylül Olaylarında iktidarda olan DP yönetimi ve devletin önde gelen yöneticileri suçlanmıştır. Dönemin cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakanı Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, İzmir Valisi Kemal Hadımlı, Devlet Bakanı Fuat Köprülü, Selanik Başkonsolosu Mehmet Ali Balin, Selanik Başkonsolos Yardımcısı Mehmet Ali Tekinalp, Yunan tabanlı öğrenci Oktay Engin ve Emniyet Müdürü Alaaddin Eriş Yassıada'da yargılanmaya başlandı. Başsavcının iddianamesine göre; komünistlerin bu olayların faili olmadığı İstanbul Mahkemelerince kanıtlanmıştır. Halk Partisinin böyle bir tertibi hazırladığı ne düşünülebilir ne de böyle bir iddia ileri sürülmüştür. KTC'nin böyle bir tertibi uygulamaya gücü yetmez ve onun bu olayların faili olmadığı yine İstanbul Mahkemelerince kanıtlanmıştır. Gerek Bayar gerek Menderes'in olaylardan birkaç gün önceye kadarki hareketleri olayın gizli bir tertip ve kendilerini tertibin faili olarak açıklar. Bu olaylar;

i) Bayar'ın İzmir'e gidişi ve İzmir'den Ankara'ya doğrudan dönmek yerine önce vapurla İstanbul'a ve oradan da Ankara'ya gitmesi, o zamanlar Celal Bayar'ın başyardımcısının da şahitliğiyle ve 6-7 Eylül Olaylarının meydana geldiği zamana rastlaması sebebiyle Celal Bayar'ın olaylarla doğrudan ilgili olduğu ve iç politikada DP'nin başarısızlıklarını örtmek için Celal Bayar'ın telkini ile bu olayların tertip edildiği

ii) Zorlu'nun gönderdiği telgraf ve Başbakan'ın Zorlu ile yapmış olduğu telefon konuşması bu hareketin bir tertip olduğunu gösteren delillerdendir. Londra'da Kıbrıs Meselesi üzerine Yunanistan ve İngiltere ile yapılan konferansta Zorlu'nun konferansın dondurulması maksadıyla Menderes'e çektiği şifre telgrafta gereken mercilere emir verilmesi gerektiğini telkin eder. Bu da gösterir ki Menderes'in çıkabilecek olaylardan haberi vardı. Eğer haberi olmasaydı telgrafın üslubu hadiseleri ilk kez haber verir nitelikte olması gerekirdi. Yani İstanbul'da şöyle şöyle olaylar olmuştur demesi gerekirdi. Halbuki telgrafın ifadesi açık bir şekilde göstermektedir ki bu telgraf olayların meydana geldiğini bilen bir insana hitaben çekilmiştir. Sadece bu telgrafın içeriği dahi Menderes'in ve onunla birlikte hareket eden Bayar'ın olayların meydana geleceğinden haberdar olduğunu ispata

yeter. Ayrıca Başsavcı, tertibin iz bırakmamak hedefi bulunduğuna ve olayların tertip olduğuna dair delilden mahrum olmasının da bu nedenden kaynaklandığını belirterek delil olarak Türk ve yabancı basında çıkan haberleri mahkemeye sunar. Sonuç olarak da savcı; düşük Cumhurbaşkanı Celal Bayar, düşük Başbakan Adnan Menderesle Başbakan yardımcısı Fuat Köprülü ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun olayın tertibi için biraraya geldiklerini ve Kıbrıs Meselesi dolayısıyla, Anayasanın tanıdığı kamu haklarının bir kısmından ırk ayrımı ile Rum vatandaşlarını mahrum bırakmak hedef ve gayesiyle Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evde bomba patlatılmasını temin ve Kıbrıs hadiseleri dolayısıyla hassas bir vaziyette bulunan Türk vatandaşlarını bu zümre aleyhine harekete geçirmişlerdir. Sanık Eski Konsolos Mehmet Ali Balin ve muavini Tekinalp bombaları temin ederken patlama zamanını yukarıdan aldıkları emre göre tespit etmişler ve sanık Oktay Engin vasıtasıyla kavas Hasan Uçar'ı bombanın patlamasına azmettirmişlerdir. Bu itibarla Bayar, Menderes, Zorlu ve Köprülü'nün cezalandırılmalarına, İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, Emniyet Müdürü Alaaddin Eriş ve İzmir Valisi Kemal Hadımlı'nın olayların tertibine dahil oldukları anlaşılmamakla beraber bu hadiseleri men etmemek suretiyle cezalandırılmalarına karar verilmesini talep etmiştir. Savunmalar; Celal Bayar savunmasında, vazifesini bir vatandaş ve devlet reisi olarak yapmış olmakla teselli bulunduğunu ve 6-7 Eylül Olaylarını savunmaya gerek ve ihtiyaç duymadığını söylemiştir.

Adnan Menderes savunmasında, Londra konferansının bir başlangıç konferansı olduğunu ve daha birçok müzakere ve safhanın açılacağını belirtmiş bu durum dikkate alındığında Kıbrıs Meselesini 1950'de iktidara geldiklerinden beri sükunetle dış politikayı iç politikaya karıştırmamak hususundaki titizlikleri gözönüne alındığında böyle bir dış sebebi iç politikada tesir yapmak amacıyla kullanmayacaklarının açık olduğunu belirtmiş, hiçbir şekilde bir tertibin olmadığı ve olayların milli bir heyecan sonucu meydana geldiğini söylemiştir.

Fatin Rüştü Zorlu savunmasında; Başbakan'a gönderdiği telgrafın 27 Ağustos'ta çekildiğini ve 28 Ağustos'ta Ankara'ya geldiğini belirtiyor oysa konferansın 29 Ağustos'ta başladığına dikkat çekti. Ayrıca Başsavcının telgrafı hiç okumadığı ve eğer okusaydı iddialarının devam edemeyeceğini söylemiştir.

KARAR;Kıbrıs meselesinin cereyan ettiği ve olayların had bir safhaya girdiği sırada,Rum vatandaşlara Anayasanın tanıdığı haklarını ırk ayrımcılığıyla kısmen kaldırmayı hedef tutan bir cemiyet halinde birleştikleri ve Kıbrıs olayları dolayısıyla hassas bir konumda bulunan Türk vatandaşlarını Rumların mallarını tahrip için tertip ve harekete geçirdikleri gerekçesiyle;

Celal Bayar'ın ademi takibine,Fuat Köprülü,Mehmet Ali Balin,Mehmet Ali Tekinalp ve Oktay Engin'in beraatine,

Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'nun altışar yıl hapsine,Kemal Hadımlı'nın 4,5 ay hapsine karar verildi.Fahrettin Kerim Gökay ve Alaaddin Eriş'in davaları zaman aşımı nedeniyle düştü.

İstanbul Mahkemeleri,devletin olaylarla suçlanmaması için önde gelen hükümet üyelerinin,DP parti üyelerinin ve Mill Emniyet Teşkilatı'nın failliğini gözardı eder.KTC'ye açılan dava,cemiyetin önderlerinin mahkumiyeti durumunda hükümetin olaylardaki sorumluluğunun ortaya çıkarılacağı tehdidiyle beraatle sonuçlanır.(Demirer,1995,s.173-198)

Yassıada Mahkemelerinde ise olaylarla ilgili olarak sadece DP suçlanmıştır. KTC,Milli Emniyet Hizmetleri,öğrenci dernekleri ve sendikaların suçsuzluğunun İstanbul Mahkemelerince ispatlandığı kabul edilmiştir.Suçlanan hükümet üyelerinin avukatlarının Yassıada'da o dönemin Milli Emniyet Hizmetleri mensuplarının tanık olarak dinlenmesi reddedilir.Dönemin istihbaratı askeriyeye bağlı bir kurum olduğundan,Milli Emniyet Hizmetlerini suçlamak aynı zamanda 27 Mayıs1960'tan beri yönetimi elinde tutan askeri rejimi sorumlu tutmak anlamına gelecekti.

Sonuçta İstanbul ve Yassıada Mahkemelerinin amacı 6-7 Eylül Olayları'na açıklık getirmek değil,dönemin politik tercihlerini savunmak ve meşrulaştırmaktır.

REFERANSLAR:

- AKAR, Rıdvan (1992), '*Varlık Vergisi-Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği*', Belge Yayınları
- ALBAYRAK, Mustafa(2004), '*Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*', Phoenix Yayınları
- BALLI, Rıfat N., '*Çok Partili Demokrasi Döneminde Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar*', *Tarih ve Toplum Dergisi*, Eylül 1997, cilt 28., no:165
- DEMİRER, Mehmet Arif (1995), '*6 Eylül 1995Yassıada 6/7 Eylül Davası Dezinformatsıya*', Bağlam Yayınları.
- DOSDOĞRU, Hulusi(1990), '*6-7 Eylül Olayları*', Bağlam Yayınları
- ERDEM, Emine (2000), '*Bir Yerde Bir Gül Ağlar*', Belge Yayınları
- GÜVEN, Dilek (2005), '*6-7 Eylül Olayları (1)*',
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=163380>
- KESKİN, Cem, '*6-7 Eylül Olayları:Azınlıkları Tasfiye Hareketi*',
<http://www.marksist.com/GUN/6-7.htm>
- PUR, Hüseyin (2003), '*Varlık Vergisi Deneyimi ve Günümüz*',
[http://www.turmob.org.tr/turmob/basin/01-05-2003\(1\).htm](http://www.turmob.org.tr/turmob/basin/01-05-2003(1).htm)
- Ökte, Faik (1951), '*Varlık Vergisi Faciası*', Nefioğlu Yayınevi, s.164-233.
http://ww.orienternet.de/Varlık_Vergisi/varlık_vergisi.html.
- YELDA(2000), '*İstanbul'da ve Diyarbakır'da Azalırken*', Belge Yayınları, s.20-23.
'50. Yılında 6-7Eylül Olayları' ,
<http://istanbul.indymedia.org/news/2005/08/53987.php>.
- '6-7 Eylül Olayları',
http://www.minidev.com/kulturler/kulturler_rum_6eylul.asp-40k-.